

1. Obiekt

BUDYNEK MIESZKALNY

2. Czas powstania

**1956 r.
(odbudowa)**

3. Miejscowość

PISZ

4. Adres

**12 – 200 Pisz
Wyzwolenia 2**

nr hipoteczny

dz. 427, KW

5. Przynależność administracyjna

województwo:

WARMIŃSKO - MAZURSKIE

powiat:

PISKI

gmina:

PISZ

6. Poprzednia nazwa miejscowości

Johannesburg (do końca 1945 r.)

7. Przynależność administracyjna przed 1 I 1999

województwo:

SUWALSKIE

gmina:

PISZ

8. Właściciel i jego adres

**Wspólnota Mieszkaniowa
Wyzwolenia 2**

9. Użytkownik i jego adres

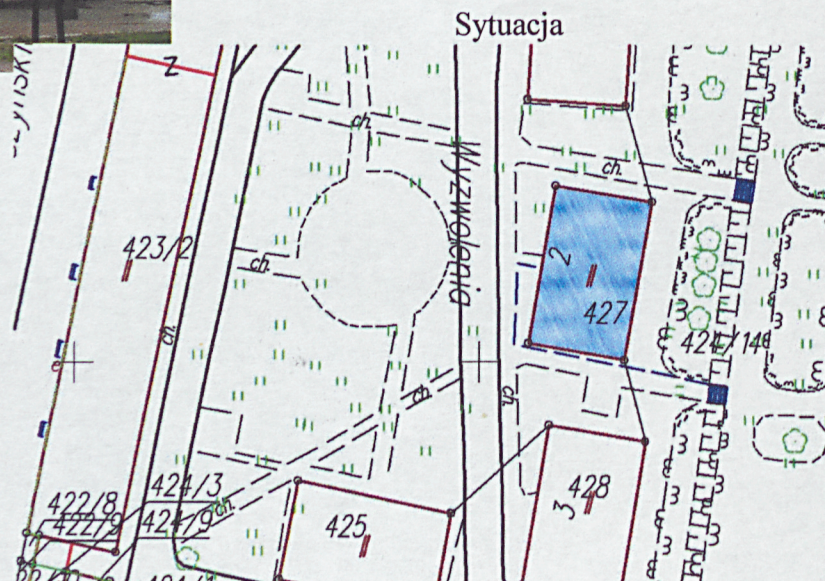
**Wspólnota Mieszkaniowa
Wyzwolenia 2**

10. Rejestr zabytków

Nr **2195** data **20.05.2005**

Elewacja zachodnia

11. Historia:

Nazwa miasta jest pochodzenia pruskiego i wywodzi się od wyrazu *pisa*, co oznaczało bagno. Pierwotni mieszkańcy tych terenów tak nazwali rzekę *Pisę*, ponieważ jej brzegi były trudno dostępne, bagniste. Od rzeki przyjęła nazwę osada. Natomiast zamek wzniesiony tu przez Krzyżaków otrzymał nazwę *Johannisburg*. Istnieją dwie hipotezy pochodzenia tej nazwy. Jedna wywodzi ją od imienia pierwszego prokuratora piskiego, *Jana Collyna*, druga od zwycięstwa, które Krzyżacy mieli odnieść nad miejscową ludnością w dniu św. *Jana*.

Dopiero od chwili nadania *Piszowi* praw miejskich w 1645 roku otrzymał on formalnie nazwę *Johannisburg*. Miejscowa i okoliczna ludność polska nazywała miasto *Jańsborkiem* lub *Hańsborkiem*. Nazwy *Jańsbork* używano jeszcze po wyzwoleniu. Dopiero w 1946 roku Państwowa Komisja Ustalania Nazw przywróciła miastu jego pierwotną nazwę — *Pisz*.

Pierwszym dokumentem dotyczącym *Pisza* jest przywilej z listopada 1367 roku. Dogodne położenie spowodowało, że już w XV wieku *Pisz* stał się prężnym ośrodkiem handlowym. Przedmiotem wymiany były przede wszystkim ryby. Przyjeżdżali tu po nie liczni kupcy z *Mazowsza*.

Do rozwoju osady przyczyniło się poważnie zbudowanie w pierwszej połowie XV wieku mostu zwodzonego na *Pisie* (istniał on już w 1450 roku), zwanego *Mazowieckim*.

W roku 1451 przybył do *Pisza* wielki mistrz *Ludwik von Erlichshausen*, by odebrać przysięgę od ludności osiedlonej w okolicy; składano ją tu po polsku. Korzystając z tej okazji mieszkańcy osiedla, które liczyło już wówczas około pięciuset osób, wystąpili do wielkiego mistrza z prośbą o nadanie im praw miejskich i uzyskali jego zgodę na rozplanowanie miasta, co równało się przyrzeczeniu, że prawa te wkrótce otrzymają. Tymczasem jednak wybuchła wojna trzynastoletnia i sprawa poszła w zapomnienie.

W związku z dużym ruchem handlowym *Pisz* musiał rozporządzać odpowiednimi kwaterami dla podróżnych. Rolę zajazdów pełniły w owych czasach karczmy. W 1539 roku w *Piszu* było siedem karczem.

Mimo to ponowna prośba jego mieszkańców o przyznanie praw miejskich została w roku 1594 znów odrzucona. W czasie wizyty księcia *Jana Zygmunta* w *Piszu* w roku 1612 mieszkańcy ponowili swą prośbę. Książę przyrzekł sprawę załatwić, ale znów się ona przeciągnęła i została wreszcie załatwiona przez *Fryderyka Wilhelma*.

Pisz został zaliczony do miast trzeciej kategorii. (W podziemiu dawnego ratusza znajdowało się malowidło ściennie przedstawiające ratusz z 1663 roku. Na dole w lewym rogu umieszczono herb przedstawiający wilczycę na tle dwóch świerków, a na prawo herb miasta z głową św. *Jana*. Pierwszy był herbem powiatu nadanym w XX wieku, w okresie międzywojennym). Pierwszym burmistrzem został polski szlachcic *Czerniewski*, który położył wielkie zasługi przy staraniach o prawa miejskie. Sprawował on swój urząd aż trzydzieści cztery lata.

W okresie nadania praw miejskich ludność *Pisza*, podobnie jak i ludność wsi okolicznych, stanowili niemal wyłącznie Polacy. Chętnie osiedlali się w *Piszu* rzemieślnicy z Polski, przybywający do Prus po ogłoszeniu przez elektora *Fryderyka Wilhelma* edyktu głoszącego, że każdy dobry rzemieślnik, niezależnie od pochodzenia, może być obywatelem pruskim. Rzemiosło jednak — poza tkactwem — nigdy się w *Piszu* specjalnie nie rozwinęło, handel stanowił nadal podstawowe zajęcie jego mieszkańców. Obok ryb, piwo stało się głównym przedmiotem obrotu handlowego.

c.d. wkładka nr 1

12. Opis (sytuacja, materiał i konstrukcja, rzut, bryła, elewacje, wnętrze, wyposażenie, instalacje)

Sytuacja – Budynek położony jest w centralnej części miasta, w pomiędzy *Placem Daszyńskiego* a korytem rzeki *Pisa*. Wolnostojący, od strony północnej i południowej sąsiaduje z budynkami podobnymi. Elewacje wzdłużne skierowane w kierunku wschód-zachód. Działka na której znajduje się budynek nie ogrodzona. Odległości od sąsiednich budynków wynoszą około 8-10m.

Konstrukcja - Ściany: budynek posiada ściany z cegły pełnej ceramicznej i wapienno-piaskowej na zaprawie cementowo-wapiennej posadowione na ławach fundamentowych z cegły pełnej. Ściany wewnętrzne wykonane są z cegły pełnej ceramicznej. Ściany otynkowane i pomalowane. Schody – proste, zabiegowe, ze spocznikiem, wykonane z elementów prefabrykowanych. Dach – konstrukcja drewniana krokwiowo-jętkowa, szalowany deskami i kryty podwójnie dachówką ceramiczną karpiówką w rybią łuskę. Kominy murowane z cegły pełnej ceramicznej i wapienno-piaskowej, otynkowane. Stropy gęstożebrowe, z elementami prefabrykowanymi. Otwory okienne prostokątne, zakończone prosto. Stolarka okienna 4-dzielna, drewniana, malowana.

Bryła - Budynek dwukondygnacyjny, podpiwniczony, z poddaszem użytkowym. Założony na planie prostokąta, dłuższym bokiem zwrócony w kierunku wschód - zachód. Przykryty dachem czterosпадowym, o identycznym spadku wszystkich połaci. Ze strony północnej, wschodniej i południowej w poziomie połaci dachowej znajduje się facjata zwieńczona szczytowo, z dwoma oknami. Na połaci wschodniej z obu jej stron znajdują się lukarny zaokrąglone. Ze strony zachodniej w poziomie połaci dachowej znajduje się pojedyncza lukarna zaokrąglona, położona na osi budynku.

Rzut - Prostokątny rzut z wejściem od strony zachodniej (od placu przy ul. Wyzwolenia). Klatka schodowa zlokalizowana jest od strony podwórza (zachodniej) z doświetleniem otworem okiennym przesuniętym o pół kondygnacji w stosunku do okien lokali mieszkalnych.

Elewacje - Elewacja zachodnia: Elewacja frontowa budynku, 7-osiowa, symetryczna, z wejściem głównym położonym na osi głównej (4 od lewej strony). Ponad wejściem znajduje się okno doświetlające klatkę schodową, a w połaci dachu pojedyncza lukarna zaokrąglona, zwieńczająca główną oś budynku, z otworem okiennym prostokątnym. Po obu jej stronach, na zwieńczeniu osi 2 i 6, znajdują się lukarny typu "wole oko". Na obu kondygnacjach po obu stronach osi głównej rozmieszczone po trzy otwory okienne, prostokątne, zakończone prosto, bez dodatkowego wykończenia. Druga kondygnacja zwieńczona jest gzymsem. Stolarka okienna – symetryczna, dwudzielna, drewniana. Okna skrzynkowe. Drzwi zewnętrzne wykończone ozdobnie, z gzymsem, oraz podkreślone obramowaniem w innym kolorze tynku.

Elewacja wschodnia: Elewacja 6-osiowa, symetryczna. Na zwieńczeniu osi 3 i 4 od lewej strony w poziomie połaci dachowej znajduje się facjata 2-osiowa, zwieńczona szczytowo, z gzymsem ponad poziomem okien. Po obu jej stronach znajdują się lukarny zaokrąglone, również wykończone dodatkowym gzymsem. Na obu kondygnacjach rozmieszczone jest regularnie po 6 otworów okiennych, prostokątnych, zakończonych prosto, bez dodatkowego wykończenia. Otwory okienne obu kondygnacji są zsynchronizowane osiowo. Druga kondygnacja zwieńczona jest gzymsem. Stolarka okienna – symetryczna, dwudzielna, drewniana. Okna skrzynkowe. Elewacja północna i południowa: Elewacje 2-osiowe, symetryczne. Na pierwszej i drugiej kondygnacji znajdują się po 2 otwory okienne prostokątne, zakończone prosto, bez dodatkowego wykończenia. Druga kondygnacja zwieńczona jest gzymsem. W połaci dachu, usytuowana centralnie, znajduje się facjata z dwoma oknami, zwieńczona szczytowo, z gzymsem ponad poziomem okien.

Obróbki blacharskie, rynny i rury spustowe z blachy stalowej ocynkowanej.

13. Kubatura 2694 m ³	14. Powierzchnia użytkowa 444,68 m ²	15. Przeznaczenie pierwotne lokale mieszkaniowe	16. Użytkowanie obecne lokale mieszkaniowe
17. Prace budowlane i konserwatorskie, ich przebieg i dokumentacja		18. Stan zachowania (fundamenty, ściany zewnętrzne, ścian wewnętrzne, sklepienia, stropy, konstrukcje dachowe, pokrycia dach, wyposażenie, i instalacje) <i>Zachowana bryła budynku. Nie stwierdza się wychyleń ścian od pionu. Widoczne uszkodzenia mechaniczne tynku - baranek, od strony wschodniej tynk częściowo zmyty ze ścian. W miejscach dylatacji w wyniku dobudowy kolejnych części budynku widoczne szczeliny. Występują powierzchniowe spękania powłoki malarskiej, farba częściowo zmyta ze ścian. Mechanicznie miejscowo uszkodzony cokół. Brak oznak podciągania wody. Czapki dachowe zniszczone z dużymi ubytkami powierzchniowymi, spękanie. Ławy kominiarskie w złym stanie.</i>	
		19. Najpilniejsze postulaty konserwatorskie <i>Objąć ochroną konserwatorską i prawną poprzez wpis do rejestru zabytków.. Lukarny elementy zewnętrzne drewniane niezbędne wymienić . Całość zakonserwować. Wymiana czapek dachowych na nowe. Tynk pozostały w rejonie cokołu zbić zastępując go nowym. Ławy kominiarskie wymienić na nowe. Stolarka okienna i drzwiowa do wymiany.</i>	

<p>20. Źródła archiwalne (rodzaj akt, numer i miejsce przechowywania)</p>	<p>22. Uwagi różne</p>
<p>21. Bibliografia</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Pisz z dziejów Miasta i Powiatu, Pojezierze, Olsztyn 1970 r. ▪ Kreis Johannesburg Heima Umgeben von Waldern und Seen, Ein Bildband Zusammengestellt von Gerhard Bosk, Selbstverlag der Kreisgemeinschaft Johannisburg 1980 ▪ Im Lichte der Erinnerung Gutes bewahren und Wissen Weitergeben, Gerhard Wippich, Gerhrd Bosk, Ulrich Haffke ▪ Ochrona Zabytkowego Krajobrazu Kulturowego Miasta i Gminy Pisz, „Środowisko” S.C., Giżycko, 2000 	<p>23. Opracował</p> <p>Tekst: Piotr Gromelski (15.03.2005)</p> <p>Plany rysunki: Piotr Gromelski (15.03.2005)</p> <p>Zdjęcia: Piotr Gromelski (15.03.2005)</p> <p>KARTA PO WYPEŁNIENIU PDLEGA OCHRONIE NA PODSTAWIE PRZEPISÓW PRAWA AUTORSKIEGO</p>
	<p>24. Adnotacje o inspekcjach, informacje o zmianach (daty, imiona i nazwiska wypełniających)</p>
	<p>25. Załączniki</p>

WKŁADKA DO KARTY EWIDENCYJNEJ ZABYTKÓW ARCHITEKTURY I BUDOWNICTWA**ZAŁĄCZNIK NR 1**

Miejscowość: Pisz

Gmina: Pisz

Powiat: Piski

Województwo: Warmińsko-Mazurskie

BUDYNEK MIESZKALNY, Wyzwolenia 2

Zawartość wkładki (nazwa materiału uzupełniającego)

Zarys historyczny miasta.

c.d. punkt 11

Po wybuchu drugiej wojny szwedzkiej (1655) mieszczan obciążono olbrzymimi daninami na utrzymanie garnizonu, który mieścił się w zamku. Miasto, szczególnie po najeździe Tatarów (1656—1657) i straszliwej zarazie bydła, jaka nawiedziła starostwo piskłe w tym czasie, nie mogło się z nich w żaden sposób wywiązać. Wprawdzie samo od Tatarów nie ucierpiało, ale dochody, które mieszczanie czerpali z handlu, spadły niemal do zera; w zrujnowanym i wyludnionym kraju zamarł obrót handlowy. Z wojny tej wyszedł Pisz bardzo zubożały. Pod koniec XVII wieku nastąpił ponowny rozwój handlu. Według sprawozdania z 1692 roku towary — głównie ryby i wyroby lniane — wożono do Warszawy, a stamtąd przywożono sól, żelazo itp. Wkrótce jednak przyszła nowa klęska — straszliwa epidemia dżumy z lat 1709—1710, po której w mieście pozostało zaledwie czterestu mieszkańców. Jeszcze w XIX wieku opowiadano, jak to po tej epidemii Pisz przez długi czas był całkowicie wyludniony, a rynek jego zarósł wysoką trawą. Mimo to, dzięki dogodnemu położeniu i ochronie, jaką dawała w tych niepewnych czasach założona tu pod koniec XVII stulecia twierdza — już w latach dwudziestych XVIII wieku Pisz zaczął wracać do normalnego życia. W czasie wojny siedmioletniej (1756—1763) działania wojenne ominęły miasto — prawdopodobnie właśnie dlatego, że istniała tu twierdza. Na przełomie XVIII i XIX wieku dzięki uregulowaniu Pisy zwiększyła się wymiana handlowa z Polską. Kupcy z Mazowsza wożili swe towary barkami przez Pisz aż do Królewca. Kupcy z Nowogrodu, Łomży, Wąsosz i Ostrołęki wystawiali swe towary na rynku. W Pisz, kupując na miejscu głównie ryby, piwo i wyroby włókiennicze. Zbliżeniu handlowemu sprzyjał także fakt, że po trzecim rozbiore Polski (1795) nie oddzielała Mazowsza od Prus granica państwowa. Wojny napoleońskie nie tylko położyły kres wymianie handlowej, ale także poważnie zrujnowały miasto. W roku 1806 przechodziły tędy i kwaterowały przez jakiś czas wojska rosyjskie pod dowództwem generała Osterman-Tołstoja. Po bitwie pod Pułtuskim (31. 12. 1806 — 7. 1. 1807) przez Pisz przeciągały wielkie siły rosyjskie, zostawiając tu swych rannych. Przez jakiś czas stała w Pisz rosyjska załoga wojskowa. Później miasto zajęli Francuzi. Za pomoc, jakiej mieszkańcy udzielili wojskom rosyjskim, ściągnięto z nich kontrybucję, zabrano też wiele żywności i furażu dla koni. Francuzi niedługo pozostawali w mieście, przechodzili tędy jednak raz jeszcze po bitwie pod Iławką (7—8. 2. 1807) wyrządzając poważne szkody. Wojsko przywlekło zarazę bydła, od której wyginął niemal cały dobytek mieszczan. Jeszcze większe straty poniósł Pisz w czasie drugiej kampanii napoleońskiej. W początku czerwca 1812 roku kwaterowali tu Bawarczycy, potem przez dziesięć dni stała w mieście kawaleria francuska.

Po odejściu armii francuskiej na wschód było kilka miesięcy spokoju, ale już 12 grudnia 1812 roku zjawily się w mieście pierwsze oddziały pierzchających z Rosji Francuzów. Do połowy stycznia 1813 roku niemal bez przerwy przeciągały tędy niedobitki wielkiej armii. Wreszcie 15 stycznia zjawili się w Pisz Kozacy. Ludność witała ich jak oswobodzicieli. A kiedy 23 stycznia przybył tu car Aleksander I, prawie wszyscy mieszczanie wylegli mu na spotkanie. Na środku rynku wzniesiono obelisk wysokości dziesięciu metrów z napisem „Niech żyje oswobodziciel Europy, Aleksander Wielki”.

Miasto w XIX i XX wieku po wojnach napoleońskich przeżywało krótki okres specjalnego ożywienia handlowego dzięki uruchomieniu w 1814 roku przez miejscowego kupca Meyera żeglugi z Pisz do Rynu oraz do Gdańska. Meyer skupował zboże na Mazurach i statkami Pisz, Narwią i Wisłą wysyłał do Gdańska. Na pierwszych dwóch statkach przewieziono tysiąc sześćset i pół korcy żyta i czterdzieści pięć beczek spirytusu. W drodze powrotnej statki przywoziły towary, których brakowało na Mazurach. W 1816 roku Meyer otworzył w Pisz wielki magazyn, gdzie składował sól i inne towary, które rozchodziły się stąd na całe Mazury.

Wojna celna między Rosją i Prusami położyła w 1823 roku kres przedsięwzięciu Meyera. Później stosunki unormowały się i handel z Polską znów się ożywił. Do Królestwa Kongresowego szły przede wszystkim tranzytem wyroby przemysłowe z Niemiec, ale Pisz nadal wysyłał tam niemal wszystkie ryby złowione w Pisz i sąsiednich jeziorach. W 1843 roku przez komorę celną w Wincencie w powiecie kolneńskim przewieziono z Prus do Polski 500 ton towarów. Kwitł także przemysł.

Mimo ożywionego handlu z Polską ogólny dobrobyt w Pisz nie wzrastał. Coraz większa nędza na wsi powodowała, że mimo niskich cen miejscowi rzemieślnicy nie byli w stanie zbyć swych wyrobów. Przędzalnictwo i tkactwo, będące dotąd jednym z podstawowych zajęć mieszkańców Pisz, stały się nieopłacalne. Jednocześnie postępował proces skupiania handlu w rękach nielicznych. W 1843 roku było w Pisz dziesięciu wielkich kupców, z których dwóch jeździło rok rocznie na targi lipskie; ich obroty i zarobki były olbrzymie.

Po zamknięciu granicy z Królestwem Kongresowym w 1863 roku sytuacja gospodarcza ludności Pisz pogorszyła się jeszcze bardziej. Handel zamarł niemal zupełnie. Odbływały się tu wprawdzie nadal coroczne jarmarki: cztery ogólne, cztery na bydło i konie oraz jeden na płótno, ale obroty na nich były minimalne.

W 1867 roku Pisz liczył około 3000 mieszkańców. W roku 1856 ukończono szosę Pisz—Kocioł—Orzysz—Giżycko długości 32 km. W latach

1866—1869 zbudowano odcinek szosy Pisz—Biała—Elk długości 36 km oraz odcinek Pisz—Ruciane długości 15 km. W latach 1867—1870 powstała szosa Pisz—Dłutowo długości 19 km. Inne drogi bite: Pisz—Turośl (20 km), Pisz—Okartowo (27 km), Pisz—Łupki (5 km) — zbudowano w pierwszych latach XX wieku.

Linie kolejową łączącą Pisz z Olsztynem i z Elkiem uruchomiono w roku 1885. Później Pisz otrzymał jeszcze połączenia kolejowe przez Orzysz z Giżyckiem (1905) oraz z Dłutowem (1908). Te dwie linie miały jednakże małe znaczenie gospodarcze i po zniszczeniach wojennych 1945 roku nie zostały odbudowane. Z powstaniem kolei zawieszona została komunikacja pocztowa (dylżansowa), której Pisz był stacją przez półtora stulecia. Stałą pasażerską komunikację wodną między Piszem a Giżyckiem uruchomiono dopiero w ostatnim dziesięcioleciu przed drugą wojną światową.

WKŁADKA DO KARTY EWIDENCYJNEJ ZABYTKÓW ARCHITEKTURY I BUDOWNICTWA**ZAŁĄCZNIK NR2**

Miejscowość: Pisz

Gmina: Pisz

Powiat: Piski

Województwo: Warmińsko-Mazurskie

BUDYNEK MIESZKALNY, Wyzwolenia 2

Zawartość wkładki (nazwa materiału uzupełniającego)

Spis Fotografii.

1. Elewacja zachodnia
2. Lukarna a
3. Wole oko a
4. Otwór okienny – elewacja zachodnia
5. Otwór drzwiowy – elewacja zachodnia
6. Elewacja południowa
7. Elewacja wschodnia
8. Lukarna w elewacji wschodniej
9. Facjata elewacji wschodniej
10. Otwór balkonowy – elewacja wschodnia
11. Elewacja północna
12. Facjata elewacji północnej
13. Otwór okienny elewacji północnej
14. Klatka schodowa
15. Poręcze klatki schodowej
16. Piwnice a
17. Piwnice b

WKŁADKA DO KARTY EWIDENCYJNEJ ZABYTKÓW ARCHITEKTURY I BUDOWNICTWA**ZAŁĄCZNIK NR 3**

Miejscowość: Pisz

Gmina: Pisz

Powiat: Piski

Województwo: Warmińsko-Mazurskie

BUDYNEK MIESZKALNY, Wyzwolenia 2

Zawartość wkładki (nazwa materiału uzupełniającego)

Znaczenie kulturowe obiektu.

Przedmiot opracowania zlokalizowany jest w strefie o dużym znaczeniu kulturowym (nr 26, kolor żółty) – Ochrona Zabytkowego Krajobrazu Kulturowego Miasta i Gminy Pisz, Giżycko 2000 r.

Elewacja zachodnia

Lukarna a

Wole oko a

Otwór okienny – elewacja zachodnia

Otwór drzwiowy – elewacja zachodnia

Elewacja południowa

Elewacja wschodnia

Lukarna w elewacji wschodniej

Facjata elewacji wschodniej

Otwór balkonowy – elewacja wschodnia

Elewacja północna

Facjata elewacji północnej

Otwór okienny elewacji północnej

Klatka schodowa

Poręcze klatki schodowej

Piwnice a

Piwnice b